

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

Заманауи қазақ тілі

ЖАРИЯЛАНДЫ
09.10.2023СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/144287/>

Қазақ тілі түркі тілдерінің отбасына жатады. Қазіргі ғалымдар оның басқа түркі тілдерінің ішінде ең жас тілдердің бірі екенін және сонымен бірге өте терең тамыры бар екенін айтады. 1941 жылы С.Маловтың қазақ тілі туралы мақаласы жарық көрді, онда белгілі ориенталист тілде кеш кезеңдегі ісіктерге жатқызуға болатын элементтер мен процестер көп, яғни соңғы кезеңдерде ғана пайда болған инновациялар көп екенін атап өтті. Сонымен қатар тіл параллельдерінің проблемаларын, сондай-ақ қазақ тілінің тарихын, оның диахрондық аспектідегі лексикасын зерттеген ғалымдар тіл дамуының өте ерте кезеңдеріне жататын көптеген лексикалық қабаттарды атап өтеді. Мысалы, қазақ тілінде «арасан» сөзі бар, ол санскрит мәтінінде кездеседі. Санскрит-Үндістанда табылған ежелгі грамматика. Ғалымдардың пікірінше, санскрит үнді-еуропалық тілдің грамматикасын көрсетеді. Міне, біздің тіліміздің ежелгі тамыры қаншалықты екенін елестетіп көріңіз. Сондай-ақ қазақ тілінде фарсизмдер өте көп. Олардың біздің тілімізге енуін кезеңдеудің екі кезеңі бар. Біріншісі-сақ заманымен байланысты, мысалы, Құдай сөзі. Сондай-ақ түбірінде қолданылмайтын, бірақ «Нартай қызыл» тіркесінде және «анар» жеміс атауында сақталған «нарт» сөзі осы сөздерде нарт ежелгі парсы тілінен шыққан «қызыл» дегенді білдіреді. Парсы тілінен қазақ тілінде қарыз алудың келесі кезеңі дала мемлекетінің исламды қабылдау кезеңімен байланысты. Ол кезде көптеген парсы сөздері араб тілі арқылы алынған. Араб тілінің қазақ тіліне әсерін ерекше атап өткен жөн.

Қазақ тілінің заманауи процесі. Қазір қазақ тілі күн сайын жаңа сөздермен толады. Біз жыл сайын тілде кем дегенде 3000 жазылған сөздер мен жаңа мағыналар пайда болатынын байқаймыз. Жарқын мысал ретінде 1986 және 2013 жылдардағы сөздіктердегі сөздер мен мағыналар тізіліміне салыстырмалы талдау жасауға болады. Мысалы, 1986 жылы шыққан үлкен түсіндірме сөздікте шамамен 75 мың сөздік бірлік бар, ал 2013 жылғы сөздікте олардың саны 106 мыңға жетті. Сөздердің санынан басқа, біз көптеген лексикалық бірліктердің семантикалық өрісінің байытылуын, рухани-мәдени лексиканың жандануын байқаймыз. Бұл үдерістердің барлығы қазақ тілді халықтың санасында үлкен өзгерістер болып жатқанын көрсетеді.

Осы прогрессивті өзгерістердің жарқын мысалы ретінде оны латын графикасына көшіру негізінде қазақ хатын реформалау болып табылады. Латын қарпіне көшу негізінде хатты реформалау ұлттық-мәдени мүдделерді көздейді. Бүгінде латын әліпбиі халықтың таңдауына айналды. Осы тақырыпты қоғамда кеңінен насихаттап келе жатқан үлкен кезеңде, яғни өткен ғасырдың 90-жылдарынан бастап қазіргі уақытқа дейін Қазақстан әліпбиді ауыстыру мәселесіне өте мұқият жақындап, оны тиімді енгізуге байланысты көптеген мәселелерге талдау жасады.

Тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақ тілі қоғамдық өмірдің барлық салаларында кеңінен қолданыла бастады. Қазір ол күн сайын басқарушылық ортада, дипломатиялық дискурста белсенді қолданылып келеді, оның педагогикалық, ақпараттық-технологиялық, ғылыми-техникалық ортада жұмыс істеуі сапалы түрде өзгеруде. Әрине, көптеген проблемалар бар және олар сарапшылар қауымдастығын бей-жай қалдырмайды. Сарапшылар қазақ тілінің ғылыми және ақпараттық дискурстағы контентіне қатысты дабыл қағуда. Егер ғылыми дискурста мазмұнның кедейлігі байқалса, атап айтқанда Техникалық, инженерлік, жаратылыстану ортасында болса, онда ақпараттық дискурста зияткерлік сипаттағы мазмұн аз, гедонистік ақпарат әлі де басым.

Сондай-ақ, біз қазақ тілінің лексика-семантикалық саласындағы инновациялық процестерді байқаймыз, яғни сөздердің семантикалық өрісі кеңеюде. Тәуелсіздік алғаннан бері қазақ тілін кодификациялауда айтарлықтай өзгерістер болды. Егер бұрын жазбаша коммуникациядағы лексиканың үлкен қабаты бөлек жазу түрінде болса, қазір оларды біріктіру үрдісі байқалады. Мұның себебі неде? Бұл сөздердің Біріккен емлесі мағынаны нақтылауға, жаңа семантиканы белгілеуге қызмет етеді дегенді білдіреді. Қазіргі әлемде қазақ тілі өз ресурстарының күшімен белгілеуге тырысатын көптеген жаңа ұғымдар, процестер, құбылыстар, шындықтар пайда болады, ал сөздердің бірге жазылуы жаңа семантиканы берудің қуатты құралы ретінде әрекет етеді, мысалы, зоологиялық сыныптардың атауы жарғаққанаттар, қосмекендер – егер бұрын бұл сөздер хатта сөз тіркесі ретінде белгіленсе, қазір жұрнақтардың арқасында, лар сияқты, олар толыққанды жеке сөз түрінде бірге жазыла бастады. Бұл жұрнақтардың пайда болуы тілдің дамуының кеш кезеңімен байланысты. Қазақ тілі байыту үшін ішкі ресурстарды белсендіре бастайды. Яғни, біз тілдегі инновациялардың өсуін, оның қуатты дамуға нақты бағытталуын белгілейміз.

Неліктен қазақ тілін білу қазіргі уақытта маңызды?

Бүгінгі таңда Қазақстан Тәуелсіз мемлекет ретінде бүкіл әлемдік кеңістікте — бейбітшілік пен келісім орнаған ел ретінде, толеранттылық пен прогресті құптайтын ел ретінде өзінің оң имиджін қалыптастырды. Сондай-ақ, Қазақстан қазір әлемдік қоғамдастықта гуманизм мен адамгершілікпен астасып жатыр деп айтар едім. Біздің елімізде осындай имидждік месседждердің қалыптасуына қазақ тілі де тікелей ықпал

етеді. Өйткені, тек тіл коммуникация құралы ретінде, объективті шындықты жүйелендіру, тасымалдаушылардың санасында когнитивті және мәдени кодтарды қалыптастыру тәсілі ретінде, тонды орнатады, барлық қызметті ұйымдастырады, ниеттестікті білдіреді, бүкіл этномәдени қоғамдастықтың, атап айтқанда, тәуелсіз еліміздің қазіргі заманғы қазақ қоғамының прагматикасын көрсетеді, оның ішінде ел Президенті мен күн сайын өмір сүріп жатқан және өмір сүріп жатқан азаматтарды қоса алғанда. осы тілде жұмыс жасай отырып, олар оның ішкі ресурстарын ғана емес, сонымен бірге туған мемлекеттің имиджін де нығайтады.

Қазақ тілін білу қазіргі адамға, оның этникалық шығу тегіне, мәдени құндылықтарына қарамастан, не береді? Ең құндысы-бұл оған еркін сөйлеуге, ресми ортада қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді, өйткені қазақ тілі Қазақстандағы мемлекеттік тіл болып табылады. Екіншіден, қазақ тілін білу оған қазақ халқының Әлем, Адам, табиғат туралы терең және кең білім жүйесіне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Мысалы, қазақ тілін білетін адам рухани және мәдени тұрғыдан байытылып, ұлы қазақ халқының сан ғасырлық энергиясына қол жеткізеді деп сеніммен айтуға болады. Бұл энергия көптеген өмірлік проблемалар мен дағдарыстарға қарсы тұру үшін рухани күш береді.

Қазақ тілі тіршілікке қабілетті болып, өзінің бірегейлігін, көп қырлылығын, өзінің музыкалық әмбебап - «әншілік фонетикасын» сақтай алуы үшін, бұл өз тарихы мен мәдениетін білдіреді, прогрессивті тіл білімінің заңдары бойынша ана тілін дамытуға бағытталған мемлекеттік саясатты құру қажет - бұл ұлттық тілді дамытудың оптимистік және оңтайлы нұсқасы.

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.